

δήσεως ἐν γένει» διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ «λαϊκοῦ πνεύματος». Ὁ Μαρξισμὸς τέλος προέβη εἰς ἔτι μεγαλεύτερον διαφορισμὸν τῆς συνειδήσεως, ἀνήγαγε δὲ εἰς φορέα τῆς ἤδη ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς σχετικοποιηθείσης ἐννοίας τῆς συνειδήσεως τὴν «κοινωνικὴν τάξιν». Τὸ λαϊκὸν πνεῦμα ἐξετοπίσθη ὑπὸ τῆς ταξικῆς συνειδήσεως. Συμφώνως πρὸς τὸν Μαρξισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται τὸ τελευταῖον τοῦτο βῆμα, τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνατόν, ἀναλυόμενον, νὰ ἀναχθῆ εἰς ταξικὴν ἰδεολογίαν καὶ νὰ ἀποδειχθῆ ψευδές, δηλαδή ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα. Ἐν ᾧ ὅμως τὴν κριτικὴν αὐτὴν εἰς βάρος τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔστρεψεν ὁ Μαρξισμὸς μόνον κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, ὁ M a n n h e i m — καὶ τοῦτο συνιστᾷ τὴν σημαντικὴν πρόσοδον, ἣν ἐσημείωσε τὸ ἔργον του — ἔστρεψε ταύτην κατὰ πάντων ἐν γένει, ἐποχειρήσας εἰς τὸ μνημονευθὲν ἤδη ἔργον του «Ἰδεολογία καὶ οὐτοπία» νὰ ἀναλύσῃ λεπτομερῶς τὴν συνείδησιν τῶν φορέων πάσης δυνατῆς ἢ μᾶλλον μέχρι τοῦδε ἐκδηλωθείσης ἰδεολογικῆς κατευθύνσεως. Κατὰ τὸν M a n n h e i m, δὲν ἀποκλείεται κατ' ἀρχὴν νὰ ἀνευρεθῶν «ἰδεολογικά», δηλαδή ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν πραγματικότητα στοιχεῖα εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν τούτων τῶν Μαρξιστῶν, δηλαδή ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ σύλληψις τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ συνείδησις δυνατόν νὰ ἀναλυθῆ καὶ κριθῆ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ ὄρθου ἢ ἐσφαλιμένου προσανατολισμοῦ τῆς εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὁ M a n n h e i m ἐμφανίζεται τοιοῦτοτρόπως ὑπερβάλλον εἰς Μαρξισμόν αὐτοὺς τούτους τοὺς Μαρξιστάς.

Πάντως — καὶ τοῦτο ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως ἐνταῦθα — ὁ Μαρξισμὸς, ἀντιθέτως πρὸς τὸν H e g e l, ταυτίζει τὴν ἰδέαν πρὸς τὴν πραγματικότητα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ πραγματικότης νὰ ἀποτελῆ κριτήριον τῆς ἰδέας καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Ὁ μονισμὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου βασιίζεται ὁ Μαρξισμὸς εἶναι πληρέστερος καὶ ἀκραιφνέστερος τοῦ μονισμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐθεμελίωσε τὸ σύστημά του ὁ H e g e l.

8. Ἄς προχωρήσωμεν ἤδη καὶ περισσότερον: Ἐκ τῆς διαφορᾶς, ἣ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ H e g e l καὶ Μαρξισμοῦ, ἐξάγονται καὶ ἄλλα σπουδαιότατα συμπεράσματα. Ὁ ταυτίζων τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἰδέαν, ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, δικαιούται νὰ ἀντιμετώπισῃ τὸ

πρόβλημα τῆς ἱστορίας καὶ ἠθικῆς. Ἐφ' ὅσον δίδει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν ἰδέαν καὶ παραδέχεται, ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐμφανισθῇ ἡ πραγματικότης παρεκκλίνουσα τῆς ὀρθῆς κατευθύνσεώς της, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατυπώσῃ ἀπαιτήσεις ἀπέναντι τῆς πραγματικότητος, δηλαδὴ νὰ τὴν κρίνῃ ἠθικῶς καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ, ὅπως ἐπανέλθῃ αὕτη εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν. Ὁ Μαρξισμὸς ἀντιθέτως, δίδων τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ὄχι εἰς τὴν ἰδέαν, δὲν παραδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἠθικῆς κρίσεως. Διὰ τὸν Μαρξισμόν πᾶν τὸ πραγματικὸν εἶναι ὀρθόν μόνον καὶ μόνον, διότι εἶναι πραγματικόν. Ἡ πραγματικότης εἶναι τὸ κριτήριον τοῦ παντός. Δεδομένου δέ, ὅτι ἡ πραγματικότης, ὡς ὕλη, διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, τὰ πάντα πραγματοποιοῦνται ἀναγκαστικῶς. Ὁχι ἡ ἐλευθερία, ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη εἶναι ἡ διέπουσα τὸν Μαρξισμόν ἀρχή. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν σκέψιν, τὴν ὁποίαν διετύπωσαν οἱ Μ a r x καὶ E n g e l s ἤδη εἰς τὸ ἔργον των «Ἡ γερμανικὴ ἰδεολογία», τὴν σκέψιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ κομμουνισμὸς δὲν ἀποτελεῖ καθιεστῶς, τὸ ὁποῖον δέ ο ν νὰ πραγματοποιηθῇ, δὲν ἀποτελεῖ δηλαδὴ ἰ δ ε ῶ δ ε ς, εἰς τὸ ὁποῖον δέον νὰ προσανατολισθῇ ἡ πραγματικότης, ἀλλ' ἀποτελεῖ «π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ν κ ῖ ν η σ ι ν, α ἴ ρ ο υ σ α ν τὸ σ ῆ μ ε ρ ο ν ἰ σ χ ῦ ο ν καθιεστῶς». Ὁ κομμουνισμὸς ἐμφανίζεται ὡς ἀποτέλεσμα ἀνάγκης καὶ ὄχι ὡς συμπέρασμα ἠθικῆς τῶν πραγμάτων ἀντιμετωπίσεως. Εἰς τοῦτο ἄλλως τε ἔγκειται ἡ θεμελιώδης διαφορὰ τοῦ Μαρξισμοῦ, ὁ ὁποῖος λέγεται καὶ «ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς», ἀπὸ τῶν οὐτοπιστῶν σοσιαλιστῶν. Κατὰ τὸν Μαρξισμόν, ἡ διαλεκτικὴ κίνησις τῆς ἱστορίας ὀφείλεται καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν μέσων παραγωγῆς. Ταῦτα, ἀναπτυσσόμενα, καθίστανται ἐκάστοτε ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ κοινωνικὸν καθιεστῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσονται, καὶ προκαλοῦν ἀναγκαίως τὴν ἀνατροπὴν του. Τὸ ἀστικὸν καθιεστῶς συγκεκριμένως, ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ ὁποῖου ἐξαρτᾶται ἡ ἐπικράτησις τοῦ κομμουνισμοῦ, ἐξέθρεψεν εἰς τοὺς κόλπους του δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται πλέον ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς διεπούσας τὸ καθιεστῶς τοῦτο οἰκονομικὰς ἀρχάς. Ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζεται τοιουτοτρόπως καταστρατηγουμένη καὶ ὑπονομευομένη ὑπὸ τοῦ προϊόντος τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν. Αἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων ὠδήγησεν ἡ ἐφευρετικότης καὶ προοδευτικότης τοῦ

ἀνθρώπου, ἀνατρέπουν ἀναγκαίως τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ οὗτος. Καὶ ἀνατρέπουν τὰς συνθήκας ταύτας, διότι, ἐν ᾧ, ὡς ἐξελιγμένα μέσα παραγωγῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ τείνουν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων, λαμβάνουν ὑπὸ τὸ ἀστικὸν καθεστὼς ἐξέλιξιν μονομερῆ καὶ ἐμφανίζονται διὰ τοὺς πολλοὺς ὡς μέσα καταστροφῆς. Τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθασε σήμερον ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, εἶναι, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀστικὸν καθεστὼς. Ἡ ἀπαλλίωσις ἢ ὁποία ἐξαπολύεται εἰς τὰς διαρκῶς ὀγκουμένας στρατιάς τῶν ἀνεργῶν, τούτους μὲν ἐξαναγκάζει νὰ στραφοῦν πρὸς τὸν κομμουνισμόν καὶ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν οἰκονομικὴν δὲ ἀντοχὴν τῶν παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων παραλύει, διότι, ἐκμηδενισομένης διὰ τῆς ἀνεργίας τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ, ἡ κατανάλωσις περιορίζεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον καὶ ἡ κρίσις φθάνει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ἐκ τῆς ἀπαλλιώσεως, τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ὁ ἐργάτης ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστὼς, συνίγεται, ὅπως τονίζουν οἱ Marx καὶ Engels εἰς τὸ κομμουνιστικὸν μανιφέστον, ὅτι «ἡ ἀστικὴ τάξις εἶναι ἀνίκανος, ὅπως ἔξακολουθήσῃ ἀποτελοῦσα τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξιν καὶ ἐπιβάλλουσα τοὺς ἰδίους αὐτῆς ὅρους ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς κοινωνίας ὡς νόμον ὑψιθμίζοντα αὐτήν. Εἶναι ἀνίκανος, ὅπως κυριαρχῇ, διότι εἶναι ἀνίκανος, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ δούλου τῆς ἐντὸς αὐτῶν τούτων τῶν ὁρίων τῆς δουλείας του». Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοῦ Μαρξισμοῦ, ἐμφανίζεται λοιπὸν ὁ κομμουνισμὸς, ὅπως ἐνεφανίσθη μέχρι τοῦδε πᾶν ὅ,τι ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἀποτέλεσμα ἀνάγκης, ὡς προϊόν βίας ἀσκουμένης ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων. Πάντοτε δὲ — εἰς τοῦτο ἄλλως τε ἔγκειται κυρίως ἡ διαλεκτικότης τῆς κινήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύει, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, ἡ πραγματικότης — ἡ ἱστορία ἐξελίσσεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πᾶν τὸ δημιουργούμενον, τὸ τιθέμενον κατὰ πρώτην φορὰν ἀρνεῖται καὶ αἶρει τὸ προηγουμένως ἰσχυρὸν καὶ δὴ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, δηλαδή καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ὡς συναιρέσεις, ὡς σύνθεσις καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον, ἀντιτιθέμεναι πρὸς ἀλλήλας. Μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ἐξέλιξις οὐδέποτε ἀποτελεῖ ἀπλῆν συνέχειαν, θὰ ἔπρεπε δὲ εἰς ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς ἐκδηλώσεις τῆς νὰ ἠγνο-

μάζεται μᾶλλον ἐπανάστασις παρὰ ἐξέλιξις. Ἡ ἐξέλιξις συντελεῖται πάντοτε διὰ πηδημάτων. Τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἡ κοινὴ περὶ ἐξελίξεως ἀντίληψις χαρακτηρίζει ὡς παράδοξον καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Plechanow εἰς τὸ ἔργον του «Θεμελιώδη προβλήματα τοῦ Μαρξισμού» ἐπεχείρησε νὰ συμβιβάσῃ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξελίξεως, δὲν συμβιβάζεται ἀπλῶς, ἀλλ', ὡς ἀπέδειξε κυρίως ὁ εὐφυέστερος τῶν συγχρόνων Μαρξιστῶν, ὁ Max Adler, ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τῆς ἐξελίξεως. Ὅχι μόνον τὰ μεγάλα καὶ κτισπητὰ ἐκεῖνα γεγονότα, τὰ ὁποῖα καὶ ἡ καθημερινὴ τοῦ ἀνθρώπου κρίσις χαρακτηρίζει ὡς ἐπαναστατικὰ πηδήματα, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας συμβαίνει, ὅσονδήποτε μικρὸν καὶ ἐὰν εἶναι, ὅσονδήποτε δειλὸν εἰς τὴν ἐμφάνισίν του, ἀποτελεῖ πηδῆμα, ἀποτελεῖ ἐπανάστασιν. Ὅρθῶς τονίζει ὁ Max Adler εἰς τὸ ἔργον του «Μαρξιστικὰ προβλήματα», ὅτι «τὰ πηδήματα ἀποτελοῦν οὐχὶ ἐπεισόδιον εἰς τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ τὸν ἀναγκαῖον αὐτῆς χαρακτῆρα. Εἰς τὴν διαδρομὴν τοῦ γίνεσθαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ τίποτε τὸ συνεχές, διότι πᾶσα, ὅσονδήποτε μηδαμινή, ποιοτικὴ μεταβολὴ ἀποτελεῖ νέον τι, τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται ὡς πηδῆμα εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰτιότητος». Αὐτὴ εἶναι εἰς τὰς θεμελιώδεις τῆς γραμμᾶς, ἡ περὶ ἐξελίξεως θεωρία τοῦ Μαρξισμού.

9. Ἀρχόμενοι τῶν περὶ Μαρξισμού παρατηρήσεων, εἴπομεν, ὅτι δὲν θὰ ἐξετάσωμεν — συστηματικῶς τοῦλάχιστον — τὸ φιλοσοφικὸν περιεχόμενον τῆς περὶ ἱστορίας θεωρίας τούτου, ἀλλὰ θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν αὐτὴν ὡς ἀπλῆν κοινωνιολογικὴν θεωρίαν, δηλαδὴ ἀσχέτως πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀρχὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθῇ. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν, ποῖα εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀποτάτη τῶν πραγμάτων αἰτία, διότι προβλήματα, ὡς τὸ περὶ τῆς πρώτης αἰτίας, ἀνάγονται εἰς τὴν μεταρυσικὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν κοινωνιολογίαν. Ἄλλως τε αὐτὸς οὗτος ὁ Marx ἀπέφυγεν, ὅσον ἦτο εἰς αὐτὸν δυνατόν, νὰ θίξῃ τοιαῦτα προβλήματα καὶ πρῶτος ὁ Engels ἐπεχείρησε συστηματικῶς καὶ δι' ἐπιχειρημάτων νὰ ἀναγάγῃ τὴν διαλεκτικὴν, τὴν ὁποῖαν ὁ Marx ὡς μέθοδον κυρίως ἐχρησιμοποίησεν, εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν διαλεκτικότητα, ἣν ἐπιδεικνύει τὸ γίνεσθαι εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Engels πρῶτος καὶ ἀμέσως μετ' αὐ-

τὸν κυρίως ὁ Γεώργιος Plechanow εἰργάσθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Μαρξισμοῦ.¹

Ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ ἐμπειρικὴ κοινωνιολογικὴ πιστοποίησις εἰς ἣν προέβη ὁ Μαρξ, ἡ πιστοποίησις τοῦ γεγονότος,

1) Γνωστὰ εἶναι τὰ δύο περίφημα ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν στηρίζει ὁ Plechanow τὴν θεωρίαν περὶ τῆς διαλεκτικότητος τῆς κινήσεως καὶ τῆς διαλεκτικότητος τοῦ γίνεσθαι. Ἡ κίνησις εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν διαλεκτικὴ, διότι βασίζεται ἐπὶ ἀντιφάσεως. Ἡ κίνησις τῆς ὕλης, λέγει ὁ Plechanow, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ὅλων τῶν φυσικῶν φαινομένων. Τί εἶναι ὅμως κίνησις; Αὕτη ἀποτελεῖ ὀφθαλμοφανῆ ἀντίφασιν. Διότι εἰς ποῖον τρόπον εὐρίσκεται σῶμα τι κινούμενον εἰς ὠρισμένην τινὰ στιγμὴν; Τὸ κινούμενον σῶμα εἰς ὠρισμένην τινὰ καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἶναι καὶ δὲν εἶναι εἰς τὸν ὠρισμένον ἐκεῖνον τρόπον. Θὰ ἠδυνάμεθα ὅμως νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν Plechanow: Καὶ ἐὰν ἀκόμη εἶναι ἡ κίνησις τῆς ὕλης πραγματικὴ (πράγμα τὸ ὁποῖον ἀμφισβητεῖ ἡ νεωτέρα φυσικὴ ἐπιστήμη, χαρακτηρίζουσα τὴν παράστασιν περὶ τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ αἰθέρος ὡς ἀπλὴν ὑποθετικὴν παράστασιν, δηλαδή ὡς μέσον τῆς σκέψεώς μας), ἀντιφάσκει ἄρα γε πράγματι ἡ κίνησις πρὸς ἑαυτὴν ἢ μήπως προκύπτει — ὅπως παρατηρεῖ ὁ Max Adler — ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντίφασις, ὅταν λαμβάνωμεν ἡμεῖς στάσιν ἀντιφατικὴν ἀπέναντι τῆς κινήσεως; Ὁρμώμενος ὁ Max Adler ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Kant γενομένης διακρίσεως μεταξὺ σκέψεως καὶ αἰσθήσεως, μεταξὺ ἐννοίας καὶ ἐποπτείας (Anschauung), παρατηρεῖ, ὅτι «ἡ κίνησις ἀνήκει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐποπτείας καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ καὶ συλληφθῇ πλήρως διὰ λέξεων καὶ ἐννοιῶν. Εἶναι τὸ αὐτό, ὡς ἐὰν ἤθελέ τις νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ λογικῶν ἐννοιῶν τὰ χρώματα... Τὸ ἐρώτημα: ποῦ εὐρίσκεται σῶμα τι κινούμενον εἰς ὠρισμένην τινὰ καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν, δὲν περιέχει ἀντίφασιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐποπτείαν. Διότι ἡ ἐποπτεία τῆς κινήσεως εἶναι ἐξ ἴσου κινήσις ὅπως καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ κίνησις καὶ παρακολουθεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς εἰς πᾶσαν αὐτοῦ στιγμὴν, χωρὶς οὐδὲν νὰ δημιουργηταί χάσμα. Τὸ ὅτι ἡ ἐννοιολογικὴ σκέψις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πράξῃ τοῦτο, ὀφείλεται εἰς τὰς ἰδιαζούσας εἰς αὐτὴν προϋποθέσεις, δηλαδή εἰς τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὴν λειτουργίαν, ἣτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὀρίξῃ τὴν ποικιλίαν ἀντικειμένου τινὸς διὰ διακρίσεως. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπορίας ἄξιον, ἐὰν καταντῇ ἡ ἐννοιολογικὴ σκέψις ἀντιφατικὴ, ὅπου δὲν ἔχει τίποτε νὰ διακρίνῃ. Διότι τὰ τμήματα τῆς κινήσεως, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ἡ λογικὴ σκέψις, ὑπάρχουν μόνον εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς συλλαμβανομένας ἐννοίας. Ἡ κίνησις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν συντελεῖται διὰ τμημάτων, ἀλλ' ἀποτελεῖ ὅλον τῆς ἐποπτείας, ἡ ὁποία ἐποπτεία κατορθώνει νὰ τεμαχίξῃ τὴν κίνησιν μόνον,

ὅτι ἡ σημειωμένη εἰς τὴν ἱστορίαν πρόοδος ἐκδηλοῦται κατ' ἀρχὰς πάντοτε εἰς τὴν σφραῖραν τῆς τεχνικῆς καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἀντανακλᾷ αὕτη καὶ εἰς τὰς ἄλλας σφραῖρας τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι προσαρμόζονται ἐκάστοτε ἀναγκαστικῶς εἰς τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐρευρητικότητος, ἡ ὁποία τὸν διακρίνει καὶ ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν ἰκανότητά του, ὅπως ἀντιμετωπίζῃ πνευματικῶς τὴν φύσιν καὶ

ἐφ' ὅσον διατρέχει μόνη τὰ «τεμύματα» αὐτὰ τῆς κινήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι πρέπει νὰ σημειωθῇ: ὅταν ἰσχυρίζεται τις, ὡς ὁ Plechanow, ὅτι σῶμα τι κινούμενον καταλαμβάνει καὶ δὲν καταλαμβάνει εἰς ὀρισμένην τινὰ στιγμὴν ὀρισμένον τόπον, περιπίπτει εἰς σφάλμα, τὸ ὁποῖον ἐπίσης τονίζει ὁ Max Adler, εἰς τὸ σφάλμα, ὅτι τεμαχίζει μὲν τὴν κίνησιν εἰς ἄπειρα μικρὰ τεμάχια χρόνου, δὲν τεμαχίζει ὅμως καὶ τὸν χρόνον τῆς κινήσεως (χρόνον, ὅστις συνδέεται ἐπίσης ἀρρήκτως πρὸς τὴν κίνησιν) εἰς ἀνάλογα ἄπειρα μικρὰ τεμάχια χρόνου. Ἐὰν ἔπραττε τοῦτο, δὲν θὰ προέκυπτεν ἡ ἀντίφασις, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Plechanow.

Ἀνάλογος καὶ ἀμφιβόλου θεμελιώσεως εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐπιχειρεῖ ὁ Plechanow νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τὴν διαλεκτικὴν φύσιν τοῦ γίνεσθαι. Εἰς τὸ γίνεσθαι ἐνυπάρχει, κατ' αὐτόν, πάντοτε ἀντίφασις τις, ἡ ὁποία μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὀρίσωμεν λογικῶς τὰς φάσεις τοῦ γίνεσθαι. «Τὸ ἐρώτημα», λέγει ὁ Plechanow, «περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀντικειμένοι, τὸ ὁποῖον παρήχθη ἤδη εἶναι δυνατόν νὰ τύχῃ ἀπαντήσεως ὀρισμένης. Ἐὰν ὅμως πρᾶγμα τι εὑρίσκειται ἐν τῷ γίνεσθαι, τότε ὑπάρχουν λόγοι ἀρκετοὶ διὰ νὰ διστάσῃ τις νὰ δώσῃ ἀπάντησιν. Τίς εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὀρίσῃ, πότε ἢ πτώσις τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ὀδηγεῖ πρὸς τὸν σχηματισμὸν φαλάκρας;»

«Φοβοῦμαι» γράφει ὁ Max Adler εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ Plechanow, «ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόδειξις διὰ τὴν διαλεκτικὴν ὑπόστασιν τῆς φύσεως εἶναι κακῶς θεμελιωμένη, ἐὰν κρέμεται μόνον ἀπὸ μαλλιά ἀσθενικά, τῶν ὁποίων μάλιστα ἀπειλεῖται ἡ πτώσις. Καὶ δὲν ἔχει ἄδισον ὁ Max Adler. Ἡ ἐννοια τῆς φαλάκρας εἶναι συμβατικὴ καὶ ἐὰν ὀρίζαμεν, ὅτι φαλάκρα ὑπάρχει ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπομείνουν ὀρισμένοι τρίχες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (π. χ. τὰ $\frac{50}{100}$ τῶν τριχῶν), ἡ ἀντίφασις, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Plechanow δὲν θὰ προέκυπτεν, ὅπως δὲν προκύπτει ἄλλως τε, προκειμένου νὰ ὀρίσῃ τις τὸν βαθμὸν τῆς θερμοκρασίας, μὲ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει ἡ βράσις τοῦ ὕδατος. Ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι ἀρχίζει εἰς τοὺς 100 βαθμοὺς Κελσίου. Χωρὶς νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν ἀντικρούει ὁ Max Adler τὸν Plechanow, ἀρκοῦμαι εἰς τὸ νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ γενομένη ἀντίκρουσις βασίζεται ἐπὶ ἀρχῶν σοβαρωτάτων καὶ θὰ ἔχρησε βεβαίως ἰδιαιτέρας μελέτης.

ὅπως ἐκλογικεῦν τὴν πρὸς αὐτὴν σχέσιν του, τελειοποιεῖ διωρικῶς περισσότερον τὰ μέσα παραγωγῆς. Πᾶν βῆμα συντελούμενον εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην τῆς τελειοποιήσεως τῶν μέσων παραγωγῆς ἔχει ἀναγκαίως ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἀντίκτυπον εἰς τὰς ἄλλας σφαιρας τῆς ζωῆς του, μεταβάλλει τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ καὶ μεταβάλλει μάλιστα ταύτας κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε πᾶσα ἀντίστασις του κατὰ τῆς ἀναγκαίας ταύτης μεταβολῆς ἀποβαίνει ματαία καὶ ἐκδηλοῦται ὡς ὁμωμαντισμὸς ἀνίσχυρος, ὅπως διακόπη τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιστημονικὴ σύλληψις τοῦ M a r x, συνδυαζομένη πρὸς τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἡ ὁποία βλέπει τὰ πάντα οὐχὶ ἀπλῶς ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτά, ἀλλὰ κυρίως ἐν σχέσει πρὸς τὴν πιθανότητα τῆς μεταβολῆς των, ἀποτελεῖ ἀναντιρρήτως τὴν κυρίαν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατόν καὶ δέον νὰ θεμελιωθῇ ἡ κοινωνιολογία τῆς ἱστορίας. Ἡδη ὅμως τίθεται τὸ ἐρώτημα : ἀποτελεῖ αὕτη ἀρά γε καὶ τὴν μόνην ἀρχὴν, ἀφ' ἧς δέον νὰ δομηθῇ ἡ κοινωνιολογία ;

Ἡ ὑπερβολὴ οὐδέποτε ἀποβαίνει πρὸς ὄφελος τῆς θεωρίας, τῆς ὁποίας ἡ ἰσχὺς ὑπερβάλλεται. Ὁ M a r x βεβαίως δὲν εἶχε λόγον νὰ ἐμφανίσῃ περιορισμένην τὴν ἰσχὺν τῆς θεωρίας του, διότι σκοπὸς του δὲν ἦτο νὰ συγγράψῃ σύστημα κοινωνιολογίας, ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσῃ κοινωνιολογικῶς ὁρισμένας ἀπλῶς πλευρὰς τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, συγκεκριμένως δὲ τὴν πλευρὰν τῆς οἰκονομίας, τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς πλευρὰς ταύτας ἰσχύει ἡ θεωρία του — ὡς θὰ ἴδωμεν εἰδικώτερον καὶ εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ δευτέρου τούτου μέρους τῆς συστηματικῆς κοινωνιολογίας — κατ' ἀρχὴν πλήρως. Ἄν ἰσχύῃ ἢ ὄχι καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας σφαιρας τῆς ζωῆς — ἐννοοῦμεν κυρίως τὴν σφαιραν τῆς τέχνης, ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοία —, τοῦτο δὲν εἶχε σημασίαν διὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ M a r x. Ὅπου ἐμφανίζεται οὗτος διατυπῶν τὴν περὶ ἱστορίας θεωρίαν του ἀφηρημένως καὶ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς — (ὅπως π. χ. εἰς τὸν περίφημον πρόλογον τῆς «κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας») — ἐκεῖ δίδει βεβαίως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι νοεῖ ταύτην ἰσχύουσαν γενικῶς καὶ ἀπολύτως. Ἐφαρμογὴν πάντως τῆς περὶ ἱστορίας θεωρίας του εἰς ἐκδηλώσεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι π. χ. ἡ τέχνη, δὲν ἐπεχείρησεν ὁ M a r x, ἄγνωστον δὲ εἶναι, ποῖον θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ κατέ-

ληγέ τοιαύτη τις προσπάθεια εφαρμογῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν μόνον καὶ τὴν ἐξέλιξίν της διὰ μέσου τῶν αἰώνων, περὶ αὐτῆς ἀπεφάνθη ὁ Μ a r x — καὶ τοῦτο κατ' ἀνάγκην, διότι ἐδίδαξε τὴν κατάργησιν πάσης πλέον φιλοσοφίας —, ὅτι εἶναι ἐκάστοτε προσδιωρισμένη ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ζῆ καὶ κινεῖται ὁ φιλόσοφος. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο δὲν διδάσκει ὁ Μ a r x εἰ μὴ μόνον ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ «ἰδεαλιστῆς» H e g e l εἶχε διδάξει. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του «ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου» λέγει ὁ H e g e l: «σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ νοήσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι» (ἐκεῖνο δηλαδή, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὡς πραγματικότης), «διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι, ἀποτελεῖ τὸν λόγον Τὸ νὰ ἰσχυρισθῆ τις, ὅτι οἰαδήποτε φιλοσοφία χωρεῖ πέραν τοῦ παρόντος εἰς αὐτὴν κόσμου, εἶναι ἐξ ἴσου ἀνόητον, ὅπως καὶ τὸ νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἄτομόν τι ὑπερπηδᾷ τὴν ἐποχὴν του, ὅτι πηδᾷ ὑπεράνω τῆς Ρόδου». Ἡ φράσις αὕτη τοῦ H e g e l, διὰ τῆς ὁποίας φαίνεται ὑπερνηκῆθεις εἰς τὴν συνείδησίν του ὁ Καντιανισμὸς — (καὶ λέγομεν, ὅτι «φαίνεται» ἀπλῶς ὑπερνηκῆθεις, διότι πράγματι, ὡς ἀπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω, ἡ ὑπερνήκησις αὕτη δὲν εἶχε πλήρως συντελεσθῆ) — ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐθεμελίωσεν ὁ Μ a r x τὴν θεωρίαν του περὶ τοῦ λεγομένου «ἐποικοδομήματος» (Überbau), θεωρίαν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν «ἐπὶ τῶν διαφόρων μορφῶν ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ὄρων ὑπάρξεως ὑποῦται», (καὶ τοῦτο τονίζεται ὑπὸ τοῦ Μ a r x εἰς τὴν ἱστορικὴν του πραγματείαν περὶ Λ ο υ δ ο β ί κ ο υ Β ο ν α π ἄ ρ τ ο υ), «ὀλόκληρον ἐποικοδόμημα διαφόρων καὶ ἰδιορρυθμῶς ἐσηματισμένων αἰσθημάτων, πλανῶν, τρόπων σκέψεως καὶ θεωριῶν περὶ τῆς ζωῆς». Ὁ ἱστορικὸς οὗτος σχετικισμὸς τοῦ Μ a r x ἐμφανίζεται πηγάζων ἀμέσως ἀπὸ τῆς φράσεως τοῦ H e g e l, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Αὕτη αὕτη ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ πνεύματος ἀκολουθεῖ, ὄχι μόνον κατὰ τὸν Μ a r x, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν H e g e l, τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν τοῦ γίνεσθαι, κίνησιν, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ H e g e l, ἀντιθέτως πρὸς τὸν Μ a r x, ἐθεώρησεν ἀρθεῖσαν πλέον ὀριστικῶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Τὸ παρὸν ἔπαυσε διὰ τῶν H e g e l νὰ εἶναι διαλεκτικόν. Τὴν ἐποχὴν του ἀνήγαγεν οὗτος εἰς ἀπόλυτον ἀξίαν. Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἰδεαλιστικὴ

διαλεκτική ἀφ' ἑτέρου, τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν, ἐμφανίζονται, κατὰ τὸν Hegel, ὡς τὰ ὑψιστα ἐπιτεύγματα τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως τοῦ γίνεσθαι, ὡς τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τῆς ἐξελίξεως, τὰ ὁποῖα, χάριτι θεῶν, παύουν πλέον νὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν διαλεκτικὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς μεταβολήν. Ὁ Marx ἀντιθέτως ἐπεξέτεινε τὴν ἰσχὺν τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως καὶ εἰς βάρος τῆς ἐποχῆς του, συγκεκριμένως δὲ εἰς βάρος τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος, τῆς ἀστικῆς πολιτείας καὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, διδάξας, ὅτι πέραν αὐτῶν, καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς σταθμοὺς τούτους τῆς ἱστορίας, ὑπάρχει νέα ζωὴ, ἄλλη καὶ ἀνωτέρα πραγματικότης, ὑπάρχει ὁ κομμουνισμὸς καὶ ἡ ἀπηλλαγμένη τῆς ἀντιθέσεως τῶν τάξεων κοινωνία.

Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῆς διαφορᾶς ταύτης μεταξὺ Hegel καὶ Marx, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότεροι (ὁ Marx βεβαίως συστηματικώτερον καὶ κατὰ τρόπον συνεπέστερον πρὸς τὸ ὅλον σύστημά του) ἐθεώρησαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν ὑποτεταγμένην εἰς τοὺς νόμους τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως, τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς προόδου. Περὶ τῆς τέχνης καὶ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων τοῦ πνεύματος, αἱ ὁποῖαι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἄσκοποι καὶ δὲν ζητοῦν ἀπὸ τὸν κόσμον τίποτε, οὔτε ζητοῦνται ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀλλὰ δίδονται, χωρὶς νὰ ζητηθοῦν (χωρὶς νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς σκοπιμότητά τινα),— περὶ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν τοῦ πνεύματος ἀπέφυγεν ὁ Marx νὰ ὁμιλήσῃ. "Ἐχομεν λόγους μάλιστα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι δὲν ἐθεώρει τὴν περὶ ἱστορίας θεωρίαν του ἰσχύουσαν καὶ εἰς τὰς σφαῖρας αὐτὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Πῶς ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀφηγεῖται ὁ Liebknecht εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, ὅτι δηλαδὴ ὁ Marx ἐθεώρει τοὺς "Ἀγγλους κατωτέρους τῶν Γερμανῶν, διότι, παρὰ τὴν ἀνωτέραν οἰκονομικὴν των ἐξέλιξιν, ἔστεροῦντο μουσικῆς, ἔστεροῦντο πνευμάτων, «ὡς οἱ Beethoven, Mozart, Händel καὶ Haydn»;

10. Καὶ πράγματι: ὑπάρχουν ἀναντιρροήτως ὠρισμέναι σφαῖραι ζωῆς, εἰς τὰς ὁποίας ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου δὲν δοῖται ὡς νόμος, δὲν δοῖται ὡς μόνη καὶ κυρίαρχος αἰτία τῆς ζωῆς. Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης, ἡ ἱστορικὴ ζωὴ γνωρίζει δύο διακεκομμένας ἀπ' ἀλλήλων σφαῖρας. Ἡ μία εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν δοῖται ὁ λόγος. Ἡ

ἄλλη εἶναι ἐκείνη, ἢ ὅποια ὑπάρχει καὶ ἰσχύει καθ' ὑπέρβασιν τοῦ λόγου, δηλαδή πέραν τῶν ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται καὶ ἐργάζεται ἡ λογική. Ἡ σφαιρα, ἢ ὅποια διέπεται ὑπὸ τοῦ λόγου, μοιραῖον εἶναι νὰ διέπεται καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προόδου. Πᾶν νέον βῆμα τῆς λογικῆς φυσικὸν εἶναι γὰρ σημαίνη πρόοδον, δηλαδή ἀνακάλυψιν νέας ἀληθείας καὶ ἄρσιν παλαιᾶς πλάνης. Ἡ σφαιρα, ἢ ὅποια δὲν διέπεται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἀλλ' ὑπάρχει καθ' ὑπέρβασιν αὐτοῦ, δὲν γνωρίζει τὴν πρόοδον, διότι δὲν ὑπάρχει μέτρον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατόν γὰρ μετρηθῆ ἢ τυχὸν σημειουμένη ἐν αὐτῇ πρόοδος. Πᾶν ὅ,τι σημειοῦται εἰς τὴν σφαιραν αὐτὴν εἶναι ἰσότιμον πρὸς ὅ,τι ἐσημειώθη μέχρι τοῦδε, δὲν εἶναι ἀνώτερον, οὔτε καταργεῖ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἰσχυσε μέχρι τοῦδε. Ἡ γλυπτικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν κατήργησε τὸν Ἑρμῆ τοῦ Πραξιτέλους, οὔτε εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀνωτέρα αὐτοῦ. Ὁ Ἀμλέτος τοῦ Σαίξπηρ δὲν κατήργησε τὸν Προμηθεῖα τοῦ Αἰσχύλου. Ἀντιθέτως ἡ χημεία τοῦ Lavoisier καὶ ἡ μηχανικὴ τοῦ Νεύτωνος ἐμφανίζονται ἐν πολλοῖς ἀπαρχαιωθεῖσαι. Τὰ πλεῖστα τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὅποια κατέληξαν αἱ ἐρευναὶ των, δὲν ἰσχύουν πλέον ὡς ἀλήθειαι, ὑπερενικήθησαν ἢ ἔστω συνεπληρώθησαν ἀπλῶς.

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, τὰ μὲν εἰλημμένα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καθιστοῦν τὸ πρᾶγμα σαφές καὶ σχεδὸν ὀφθαλμοφανές. Ὅπου ἰσχύει ὡς κριτήριον τῆς ζωῆς ἡ λογική, ἐκεῖ ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην πρόοδος, τελειοποίησις, κίνησις διαλεκτική. Τοῦτο ἀφορᾷ κατ' ἐξοχὴν τὰς θετικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν τεχνικὴν, εἰς τὴν ὅποιαν ἐφαρμόζονται αὐταί. Τοῦτο ἀφορᾷ τέλος καὶ τὰς σφαιρας τῆς ζωῆς, ἐπὶ τὰς ὁποίας ἀσκεῖ ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπίδρασιν ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς. Ἐπιδρᾷ δὲ ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς, συγκεκριμένως δὲ τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀμέσως μὲν ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν, ἔμμέσως δὲ ἐπὶ τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτικὴν ζωὴν, δι' ὧν ὁυθμίζεται ἡ οἰκονομία.

11. Οἱ πλεῖστοι τῶν Μαρξιστῶν—χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι δυνατόν τὰ ἐπικαλεσθῶν τὸν Μαρξ εἰς τὸ ἐγχείρημά των τοῦτο—προσπαθοῦν νὰ ἐμφανίσουν καὶ σφαιρας τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ τέχνη, ὑποτεταγμένας εἰς τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν τοῦ

γίνεσθαι καὶ ἐξηγημένας κατ' ἀκολουθίαν ἀπὸ τῆς προσδιορίζουσης κατὰ τελευταῖον λόγον τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν τῆς ἱστορίας ἐξελίξεως τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἐγράφησαν μάλιστα ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο πραγματεῖαι ἄξιαι πολλῆς προσοχῆς, πραγματεῖαι δι' ὧν ζητεῖται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι συγκεκριμένον τι καλλιτεχνικὸν φαινόμενον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ εἰ μὴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ὁρισμένας τεχνολογικὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἰκονομικὰς συνθήκας. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι μελετῶντες τοιαύτας πραγματείας—παρὰπέμπομεν μάλιστα ἐνταῦθα προχείρως τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν μικρὰν πραγματείαν τοῦ Ἑλληνοῦ Μαρξιστοῦ Προκοπίου: «Ὁ Γκρέκο καὶ ἡ ἐποχὴ του»—κινδυνεύομεν νὰ εὔρωμεν ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅσα τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια καταλήγουν. Θὰ προχωρήσωμεν μάλιστα περισσότερον: τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος συμπεράσματα δὲν εἶναι συνήθως αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἐσφαλμένα. Καὶ ὁ καλλιτέχνης βεβαίως ζῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντός του. Ὑφίσταται τὴν πίεσιν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων γεννᾶται, ζῆ καὶ κινεῖται. Καὶ κατ' ἐπιπέδον ἀκόμη: δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο κἂν ἢ δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο κατ' ἄλλον τρόπον ἐξεδηλώθη, εἰ μὴ δὲν ἔζη εἰς ἐποχὴν ἱκανήν, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν τέχνην του, εἰ μὴ δηλαδὴ δὲν ἔζητεῖτο ἡ τέχνη του. Τί σημαίνουν ὅμως ὅλα αὐτά; Δημιουργοῦν ἄρα γε αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι τὸν καλλιτέχνην; Ἡ σχέσις τῶν συνθηκῶν τούτων πρὸς τὸν καλλιτέχνην εἶναι σχέσις αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος; Αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα, εἰς τὴν λύσιν τοῦ ὁποίου θὰ διαφωνήσωμεν πρὸς τοὺς Μαρξιστὰς καὶ πρὸς ὄλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀνάγουν τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, ὅπως καὶ αὐτὸς λ.χ. ὁ T a i n e, εἰς μηχανικὰς οὕτως εἶπεῖν αἰτίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ γίνεσθαι. Πάντες οὗτοι συγγέουν τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους γεννᾶται τὸ καλλιτέχνημα, πρὸς τὰς αἰτίας, αἱ ὅποια προκαλοῦν ἀναγκαίως τὴν γένεσιν του. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ὅροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους γεννᾶται καὶ ἐργάζεται ὁ καλλιτέχνης ἔχουν μεγίστην σημασίαν. Ἄνευ αὐτῶν δὲν θ' ἦτο ἴσως δυνατόν νὰ γεννηθῇ οὗτος ὡς καλλιτέχνης ἢ ἐν πίσῃ περιπτώσει νὰ ἐργασθῇ, ὅπως εἰργάσθη. Τὰ πάντα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον συμβαίνουν ὑφ' ὁρισμένους ὅρους. Ζῶ καθ' ὃν τρόπον διემόρφωσα τὴν ζωὴν μου ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι εἶμαι φυσικὸς ὄργανισμός. Ἐὰν πράξω

κάτι, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ φυσικοῦ μου ὀργανισμοῦ, θὰ ἀρνηθῶ τὸν πρῶτον καὶ ἀπαράβατον ὄρον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον δύναμαι νὰ ζήσω, δηλαδή θὰ ἀρνηθῶ τὴν ζωὴν μου, θὰ ἀποθάνω. Ὁ φυσικὸς μου ὀργανισμὸς, τὰ γεωγραφικὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ζῶ, αἱ ἱστορικαὶ συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγεννήθην καὶ ἀνετράφη, — ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀναντιρροίως τοὺς ὄρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ζῶ καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχω ὑφ' ἣν μορφήν ἐμφανίζομαι. Οἱ ὄροι ὅμως αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ χαρακτηρίζονται ἀνεξαιρέτως καὶ ὡς αἰτίαι τῆς ὑπάρξεώς μου ἢ μᾶλλον τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὑπάρχω. Οἱ ὄροι οὗτοι δροῦν ὡς τοιαῦται αἰτίαι μόνον ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένας πλευρὰς τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ὁ φυσικὸς μου ὀργανισμὸς ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς μου ὡς ἀνθρώπου ἐν γένει, ὄχι ὅμως καὶ τὴν αἰτίαν τῶν κοινωνικῶν π.χ. συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῶ. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι λίαν ἐπιτυχῆς ἡ κριτικὴ, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν εἰς βάρος τοῦ «ἀνθρωπολογικοῦ ὕλισμοῦ τοῦ Ludwig Feuerbach ὁ Marx (Πρὸβλ. κυρίως τοὺς ἀφορισμοὺς του περὶ τοῦ Feuerbach) καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Moses Hess εἰς τὰς πραγματείας του «Οἱ τελευταῖοι φιλόσοφοι» καὶ «περὶ τῆς σοσιαλιστικῆς κινήσεως ἐν Γερμανίᾳ». Τὸ γεωγραφικὸν ἐπίσης περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγεννήθην καὶ ἀνετράφη, ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν δι' ὠρισμένας μόνον φυσικὰς καὶ ψυχικὰς ιδιότητάς μου, διὰ τὸν τρόπον π. χ., καθ' ὃν προφέρω ὠρισμένους φθόγγους ἢ διὰ τὸν βαθμὸν, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐξικνεῖται ἡ ἀντοχὴ μου εἰς ὠρισμένα αἰσθήματα, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἠθικοῦ ἢ πνευματικοῦ μου κόσμου. Ὁ Montesquieu, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε τὰ πάντα νὰ ἀναγάγῃ εἰς τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον (συγκεκριμένως δὲ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος) ἀποτελεῖ διὰ τὴν ἐπιστήμην μεγαλοφυῆς ἀπλῶς παράδειγμα ἀστόχου ὑπερτιμήσεως ἑνὸς ἐκ τῶν πολλῶν στοιχείων τῆς ζωῆς. Αἱ κοινωνικὰ τέλος συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας γεννᾶται καὶ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀποτελοῦσαι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῶν τεχνολογικῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν τὴν γένεσίν των, συνιστοῦν βεβαίως καὶ τὴν ἀναγκαίαν αἰτίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος τὰς ἀντικειμενικὰς π.χ. πιθανότητας καὶ τὸν ἀντικειμενικὸν βαθμὸν τῆς μορφώσεώς του, δὲν ἀποτελοῦν ὅμως

καὶ τὴν αἰτίαν εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν ἢ τὴν ἔλλειψιν ποιητικῆς π. χ. διαθέσεως.

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἀντικειμενικῶς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, συνδέονται μόνον πρὸς ὠρισμένας πλευρὰς τούτου ὑπὸ τὴν μορφήν αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Ἡ ζωὴ μας δὲν εἶναι κἄτι τὸ ἀπλοῦν καὶ μονοσήμαντον. Εἶναι ἀντιθέτως κἄτι τὸ πολύπλοκον καὶ πολυσύνθετον. Ἄς ἐπανέλθωμεν μάλιστα συγκεκριμένως εἰς τὸ πρόβλημα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὠρμήθησαν αἱ ἄνωτέρω παρατηρήσεις μας. Αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ ὁ καλλιτέχνης, δὲν ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει οὗτος τὴν ιδιότητά του ὡς καλλιτέχνου. Αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἀποτελοῦν ἀπλῶς τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐκδηλοῦται ἡ τέχνη του, συνιστοῦν πολλάκις καὶ τὴν κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν στρέφεται αὕτη, συνιστοῦν δηλαδὴ τὰ τυπικὰ καὶ κατ' ἀκολουθίαν λογικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προσλαμβάνει, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀτομικότητα τοῦ καλλιτεχνήματος, τὸ ὁποῖον παράγει οὗτος. Ἴσως νὰ μὴ παρήγετο βεβαίως τὸ καλλιτέχνημα, εἰν ἔλειπαν οἱ κοινωνικοὶ ὅροι, ὑφ' οὓς παρήχθη. Παραχθὲν ὅμως—καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν—δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ πλήρως, εἰν συσχετισθῆ ἀπλῶς καὶ μόνον πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς παρήχθη. Μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτὸ θὰ συλληφθῆ ἡ ἀτομικότης του καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ καθ' αὐτὸ καλλιτεχνική του οὐσία. Μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτὸ θὰ συλληφθῆ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν μετροῦται ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ μέτρου τῆς λογικῆς, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, ἐφ' ὅσον γεννᾶται, γεννᾶται καὶ ὑπάρχει ὡς κἄτι ἄμεσον, ὡς κἄτι τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, ὡς κἄτι τὸ ἀπόλυτον. Ἀπόλυτον ὄχι βεβαίως ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἰδανικῶς ἀφηρημένου, ἀλλὰ τοῦ πραγματικοῦ. Εἶναι δὲ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπόλυτον ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖον πραγματικῆς τινος ἐκδηλώσεως, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄσχετον πρὸς πᾶν ὅ,τι ἄλλο ὑπάρχει, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν συνδέεται, οὔτε συγκρίνεται πρὸς ἄλλο τι. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν στοιχεῖον εἰς καλλιτεχνικήν τινα ἐκλήλωσιν — (ὁμιλοῦμεν δὲ εἰδικώτερον περὶ αὐτῆς, διότι καὶ εἰς τὴν σφαιρᾶν τῆς τέχνης εἰδικῶς ὑπερέχει ποσοτικῶς τὸ ἀτομικόν τοῦ τυπικοῦ καὶ λογικῶς συλληπτοῦ)— ὑπάρχει ὡς κἄτι τὸ ἄμέσως δεδομένον, ὡς κἄτι τὸ ὁποῖον δὲν κρίνεται, οὔτε συλλαμβάνεται λογικῶς. Πᾶν μέτρον σημαίνει γενικότητα.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν μέτρον ἱκανὸν διὰ νὰ μετρήσῃ καὶ συλλάβῃ ὅ,τι ἀρνεῖται τὴν γενικότητα, ὅ,τι ὑπάρχει μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτό.

12. Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ζωὴ γνωρίζει δύο διακεκομμένας ἀπ' ἀλλήλων σφαῖρας. Ἐκείνην, ἣ ὅποια, διεπομένη ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ μετρομένη ὑπ' αὐτῆς, κινεῖται διαρκῶς πρὸς μορφὰς συνθετωτέρας καὶ τελειοτέρας, καταγοῦσα πλήρως ἢ συμπληροῦσα ὅ,τι χθὲς ἴσχυεν ὡς τέλειον καὶ πλήρες, καὶ ἐκείνην, ἣ ὅποια, μὴ διεπομένη ὑπὸ τοῦ λόγου ἢ μᾶλλον ὑπάρχουσα καθ' ὑπέροβασιν αὐτοῦ, δὲν γνωρίζει πρόοδον, διότι πᾶσα ἐκδήλωσίς της ὑπάρχει (ἐὰν ὄχι μόνον, πάντως νοοῦσα) ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτήν. Διὰ τοῦ συμπεράσματος τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξεν ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἔρευνα, πλησιάζομεν εἰς τὴν θεωρίαν, τὴν ὁποίαν διδάσκει ὁ Γερμανὸς κοινωνιολόγος Alfred Weber. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν ἤδη, τὶ ἀκριβῶς διδάσκει οὗτος, διὰ νὰ ἐπισφραγίσωμεν διὰ τοῦ ὀνόματός του ὅσα ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν.

Ὁ Alfred Weber ὠρμήθη εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν του ἔρευναν ἐκ τῆς θεμελιώδους διακρίσεως μεταξὺ τοῦ πνευματικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῆς Kultur (ὅπως λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ) καὶ τοῦ μηχανικοῦ, πρακτικοῦ, ἐξωτερικοῦ καὶ ὕλικου πολιτισμοῦ, τῆς Zivilisation. Ἡ διάκρισις αὕτη, προῖόν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ τραγικότης συνίστατο πάντοτε εἰς τὴν ὑπὲρ τὸ δέον συνειδητὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ἀνεπτύχθη καὶ πρὸ τοῦ Alfred Weber καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν ὑπὸ πολλῶν ἄλλων Γερμανῶν διανοουμένων, εὔρεν ὁμως τὴν πληρεστέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν διατύπωσίν της εἰς τὸ κοινωνιολογικὸν σύστημα τούτου. Κατὰ τὸν Alfred Weber, ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν καὶ ἀνάπτυξίν της εἰς δύο κυρίως παράγοντας: εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα κοινωνικὴ ἐξέλιξις («κοινωνικὴ» ἐν τῇ στενωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ) δὲν ἐνδιαφέρει ἐν τῷ προκειμένῳ. Δι' αὐτῆς προσλαμβάνουν ἀπλῶς αἱ φυσικαὶ τάσεις καὶ ὁρμαὶ τοῦ ἀνθρώπου τὰς γενικὰς ἐκεῖνας μορφὰς, δι' ὧν καθίσταται δυνατὴ ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συμβίωσις. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐκείνη, ἐξ ἧς προκύπτουν τὰ θεμελιώδη προβλήματα τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Alfred

W e b e r. Ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς βασίζεται ἐπὶ τοῦ «πνεύματος», ἐν τῇ τεχνικῇ καὶ λογικῇ αὐτοῦ ἐκδηλώσει. Ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς βασίζεται ἐπὶ τῆς προσπαθείας τοῦ πνεύματος, ὅπως ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τῆς λογικῆς καὶ ἀναγκῆς εἰς τὴν μυστικὴν καὶ μεταφυσικὴν σφαιρὰν τοῦ ἀπολύτου. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος μετροῦται — καὶ μετροῦται ὀρθῶς — ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς προόδου, καὶ συνίσταται εἰς τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὸ διαρκῶς τελειότερον, ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς δὲν γνωρίζει βαθμίδας ἐξελέξεως καὶ προόδου, διότι πᾶσα ἐκδήλωσις του ἀποτελεῖ ἅρ' ἑαυτῆς ἀπόλυτον τελειότητα. Οὗτος, ἐκφράζων τὸ «ψυχικῶς ἀπόλυτον», δὲν ὑπόκειται εἰς πρόοδον. Ἐν ᾧ ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς κινεῖται ὑπὸ τῆς σκοπιμότητος καὶ ὁδηγεῖ πρὸς τὸ διαρκῶς πρακτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον, ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς ἀγνοεῖ τὴν σκοπιμότητα καὶ ἐκδηλοῦται πολλάκις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς. Οὗτος ὄχι μόνον δὲν συντηρεῖ, ἀλλὰ θυσιάζει τὸν ἄνθρωπον καὶ θυσιάζει τοῦτον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ἀσκόπου καὶ περιττοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως—ἂν καὶ ἄσκοπον καὶ περιττόν, ἂν καὶ ἀντίθετον πολλάκις πρὸς τοὺς ἀμέσους σκοποὺς τῆς ζωῆς — αἰσθανόμεθα ὡς τὸ ὑψιστον νόημα αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς. Αἱ μορφαί, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἀντικειμενικῶς ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς, εἶναι τὸ καλλιτέχνημα καὶ ἡ ἰδέα (ἡ ἰδέα ὄχι ὡς ἀπαίτησις τῆς λογικῆς, ὄχι ὡς σκοπὸς καὶ ὡς προῖόν σκέψεως, ἀλλ' ὡς κᾶτι, τὸ ὁποῖον, διαμορφούμενον μόνον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, ἐμφανίζεται ὡς προῖόν μυστικῆς δημιουργίας καὶ ὄχι λογικοῦ ὑπολογισμοῦ). Οἱ μόνον δημιουργικοὶ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τούτου εἶναι ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ προφήτης. Δι' αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ σύνθεσις μεταξὺ προσωπικότητος καὶ σύμπαντος, μεταξὺ τοῦ Ἄτιμαν καὶ τοῦ Μπράχμαν, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ Ἰνδοί.

13. Ἀδιάφορον εἶναι ἐν τῷ προκειμένῳ, εἰάν θὰ θελήσῃ τις ἢ ὄχι νὰ παρακολουθήσῃ τὸν Alfred Weber εἰς τὴν ποιητικὴν αὐτὴν ἔξαρσιν, εἰς ἣν καταλήγει ἡ θεωρία του ἢ μᾶλλον ἡ διατύπωσις τῆς θεωρίας του. Ὅσοι λαμβάνουν ὡς στόχον (εὐκόλον στόχον) τῆς ἐπιθέσεώς των τὴν διατύπωσιν, συγκεκριμένως δὲ τὰς μυθολογικὰς εἰκόνας, εἰς τὰς ὁποίας καταφεύγει αὕτη πολλάκις κατ' ἀνάγκην, καὶ νομίζουσιν, ὅτι, κτυπῶντες τὸν στόχον τοῦτον, καταλύουν καὶ τὴν θεωρίαν, πλὴ-

νῶνται οἰκτρῶς. Οὗτοι ἀποδεικνύουν ἀπλῶς — (καὶ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὁρισμένον ἐν Ἑλλάδι παράδειγμα) — ἢ ὅτι εἶναι ἀνίκανοι νὰ συλλάβουν τὴν θεωρίαν ἢ ὅτι κακοπίστως τὴν ἀποσιωποῦν διὰ νὰ ἀναδειχθοῦν νικηταὶ ἐκεῖ, ὅπου ἡ νίκη εἶναι εὐκόλος, κτυπῶντες τὰς λέξεις καὶ ὄχι τὰ νοήματα, προσβάλλοντες τὸ ἔνδυμα καὶ ὄχι τὸ σῶμα τῆς θεωρίας. Ἐνταῦθα πάντως θὰ ἀποφύγωμεν νὰ δώσωμεν εἰς τούτους ἀφορμὴν νέων ἐπιθέσεων (εὐκόλων, συγχρόνως δὲ καὶ εὐτελῶν νικῶν) καὶ θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν καθαρῶς ἐπιστημονικὸν πυρῆνα τῆς θεωρίας τοῦ Alfred Weber.

Ὁ ἐπιστημονικὸς πυρῆν τῆς θεωρίας τοῦ Γερμανοῦ κοινωνιολόγου συμπίπτει κατ' οὐσίαν πρὸς τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξεν ἡ γενομένη ἀνωτέρω κριτικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ Μαρξισμοῦ. Χωρὶς νὰ ἀναιρηθῆται εἰς τὰ κύρια αὐτῆς συστατικὰ ἢ περὶ ἱστορίας θεωρία τοῦ Μαρξισμοῦ, περιορίζεται ἀπλῶς—καὶ δὴ ὡς πρὸς ὁρισμένην σφαιρὰν τῆς ζωῆς—ἡ ἰσχὺς της. Περιορίζεται ὡς πρὸς τὴν σφαιρὰν ἐκείνην, τῆς ὁποίας καθαροτέρα ἐκδήλωσις εἶναι ἡ τέχνη, δηλαδὴ ἐκείνην, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζει ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον δυναμένην νὰ κριθῆ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνιαίου καὶ ἀντικειμενικοῦ μέτρου, ἐπὶ τῇ βάσει λογικοῦ κριτηρίου. Συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν καὶ νεωτάτην διατύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ Alfred Weber εἰς τὴν θεωρίαν του, διατύπωσιν γενομένην εἰς τὸ μόνον μακρὸν ἄρθρον, τὸ ὁποῖον ἔγραψεν οὗτος εἰς τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν ἐν Γερμανίᾳ «Λεξικὸν τῆς κοινωνιολογίας» (πρόκειται μᾶλλον περὶ συστήματος παρὰ περὶ λεξικοῦ τῆς κοινωνιολογίας), δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς : Κατὰ τὸν Alfred Weber, ἡ ἱστορία, παρατηρουμένη ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ ὀργανικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποκαλύπτει εἰς τὰ βλέμματά μας σειρὰν κόσμων, σειρὰν πολιτισμῶν, οἱ ὁποῖοι κόσμοι (π.χ. ὁ αἰγυπτιακός, ὁ βαβυλωνιακός, ὁ Ἰνδικός, ὁ κινεζικός, ὁ περσικο-ἰουδαϊκός, ὁ ἑλληνορωμαϊκός, ὁ βυζαντιακός, ὁ ἰσλαμιτικὸς καὶ ὁ νεώτερος δυτικὸς κόσμος) ἐμφανίζονται κεκτημένοι ἰδίαν ἕκαστος οὐσίαν, ἰδίαν ἔκφρασιν καὶ καθολικὴν φυσιογνωμίαν, ἴδια ὕψη τελειότητος καὶ ἰδίους τρόπους παρακμῆς. Εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ψυχικο-πνευματικοῦ των πολιτισμῶν δὲν ἐμφανίζονται οἱ κόσμοι οὗτοι ἀνήκοντες εἰς σειρὰν ἐξελίξεως. Καὶ ὅμως : χωρὶς νὰ ἀνήκη ἡ οὐσία των εἰς σειρὰν ἐξελίξεως, οἱ κόσμοι

οὗτοι συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ τοιαύτης τινὸς σειρᾶς καὶ δὴ ἐκείνης, ἢ ὅποια διέπει κατὰ τρόπον ἐνιαῖον καὶ ἀνέκκλητον ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀρχῶν. Ἡ διέπουσα τὴν ἀνθρωπότητα ἐνιαία ἐξέλιξις ἐκδηλοῦται κυρίως ὡς ἡ προϊοῦσα ἐξάπλωσις καὶ τελειοποιήσις τῆς ἐξωτερικῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, δηλαδή ὡς πρόοδος τῆς τεχνικῆς. Πᾶν βῆμα εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν βασιίζεται ἐπὶ τοῦ προηγουμένου καὶ σημαίνει λογικῶς πρόοδον ἀπέναντι τούτου. Τὸ ὅτι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνεκὸπῃ πρὸς στιγμὴν ἢ πρόοδος αὕτη ἢ μᾶλλον ὁ ἀντίκτυπος, τὸν ὅποιον εἶχεν αὕτη εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς μεταναστεύσεως καὶ διεισδύσεως βαρβάρων εἰς χώρας προηγμένας ἢ διὰ τῆς κοινωνικῆς χειραφετήσεως καὶ ἐπικρατήσεως τάξεων πνευματικῶς παρθένων, τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ τὰς ἀρχάς, ἐφ' ὧν θεωροῦμεν βασιζομένην τὴν πρόοδον τοῦ τεχνικοῦ καὶ λογικοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδή τὰς ἀρχάς τοῦ ἀμετακλήτου καὶ τῆς καθολικότητος. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀπισθοδρομήσεις— ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐσημειώθησαν μόνον εἰς τὴν συνείδησιν, τὴν ὅποιαν εἶχον οἱ ἀνθρώποι περὶ τῆς προόδου, καὶ ὄχι εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ προϊόντα τῆς προόδου (ταῦτα ἔμεναν πάντοτε ἀνέπαφα καὶ εἷς μόνον μῦθος ὁμιλεῖ περὶ ἀπολεσθέντος ἐπιγείου Παραδείσου, ὁ μῦθος τῆς Ἀτλαντίδος)—, ἐκτὸς τούτου, αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀπισθοδρομήσεις ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν στιγμιαῖαι καὶ ἀσήμαντοι. Εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ τεχνικοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ (εἰς ταύτην δέ, ὅπως εἴπομεν ἤδη ἐπανειλημμένως, ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν καὶ ἡ ἐξηρητημένη ἀπὸ τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς οἰκονομική, πολιτικὴ καὶ νομικὴ ζωὴ) ἡ σειρά τῆς ἐξελίξεως εἶναι αὐστηρῶς λογικὴ. Εἰς τὴν πραγματικότητα βεβαίως δὲν ἐμφανίζεται ἡ σφαιρα αὕτη πλήρως διακεκοιμένη ἀπὸ τῆς ἄλλης σφαιρας, ἀπὸ τῆς τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ψυχικο-πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Θεωρητικῶς μόνον προβαίνομεν εἰς τὴν ἀπομόνωσιν ἐκάστης τῶν δύο τούτων σφαιρῶν, προβαίνομεν δὲ εἰς τοιαύτην θεωρητικὴν ἀπομόνωσιν διὰ λόγους μεθοδικῆς ἀνάγκης ἢ καὶ σκοπιμότητος. Εἰς τὴν πραγματικότητα εἰσδύουν π.χ. εἰς τὴν σφαιρᾶν τῆς τέχνης στοιχεῖα ὀφειλόμενα εἰς τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς, στοιχεῖα δημιουργοῦντα νέους ὄρους (ἐξωτερικοὺς ὅμως ἀπλῶς ὄρους) καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Καὶ ἀντιστρόφως: ἡ μορφή, ἣν παρουσιάζει ἡ οἰκονομικὴ ἢ ἡ πολιτικὴ ζωὴ λαοῦ τινος εἶναι δυνατὸν κάλλιστα νὰ

ἐμφανισθῆ ἀναμεμιγμένη μὲ στοιχεῖα ὀφειλόμενα εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ ψυχικο-πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, στοιχεῖα, τὰ ὅποια, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπηρεάσουν ὀριστικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος οἰκονομίας ἢ πολιτικῆς ζωῆς, προσδίδουν πάντως εἰς αὐτὴν ἴδιον πολ- λάκις χρωματισμόν. Ὅταν χωρίζωμεν τὸν ἐσωτερικὸν ἀπὸ τοῦ ἐξωτε- ρικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν τέχνην π. γ. ἀπὸ τῆς οἰκονομίας, πρέπει μάλι- στα νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας καὶ περισσότερον ἀκόμη, τὸ ὅποιον, χωρὶς νὰ τονίζεται ὑπὸ τοῦ Alfred Weber νομίζομεν, ὅτι συνδυάζεται κάλλιστα πρὸς τὴν θεωρίαν του. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι αἱ δύο αὗται μορφαὶ τῆς ζωῆς, ἢ τέχνη π. γ. καὶ ἢ οἰκονομία (προτιμῶμεν τὸ συγκεκριμένον τοῦτο παράδειγμα), λαμβανόμεναι ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῶν ἐκδηλώσει καὶ ὄχι ἐν τῇ θεωρη- τικῇ αὐτῶν ἀπομονώσει, ὅπου ἡ διάκρισις εἶναι ἀπόλυτος, διαφέ- ρουν ἀπ' ἀλλήλων μόνον ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς σχέσεώς των πρὸς τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν. Καὶ ἐξηγού- μεθα: Πᾶσα πράξις τοῦ ἀνθρώπου (καὶ τοῦτο ἀνελύσαμεν λεπτομερῶς εἰς τὰς πραγματείας ἡμῶν. «Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία»¹ καὶ *Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntniss*)² δεόν νὰ ἀναχθῆ εἰς νοήματα ἀφ' ἑνὸς μὲν τυπικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπολύτως ἀτομικά. Τὰ τυπικά νοήματα προσδιορίζουν τὴν κοινωνικότητα τῆς πράξεως, συνιστοῦν δηλαδή ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τῆς πράξεως, τὰ ὅποια εἶναι κοινὰ καὶ εἰς πράξεις ἄλλων ἀνθρώπων. Δι' αὐτῶν ἀκριβῶς κα- θίσταται δυνατὴ ἡ ὑπαρξις κοινωνίας καὶ ἱστορίας. Δι' αὐτῶν τέλος ἐξασφαλίζεται τῆς μὲν ἱστορίας ἡ λογικὴ συνέχεια, τῆς δὲ κοινωνίας ἡ λογικὴ συνοχή. Τοῦτο δέ, διότι τυπικὸν νόημα καὶ τυπικὸν στοι- χεῖον πράξεώς τινος σημαίνει ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀνάγεται εἰς γενικό- τητα καὶ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν λογικῶς συλληπτόν. Γενικὸν εἶναι μόνον τὸ λογικόν. Ἐὰ συνιστῶντα ἀντιθέτως τὴν πράξιν ἀπολύτως ἀτο- μικά στοιχεῖα (καὶ τοιαῦτα ὑπάρχουν, εἰς ἐλάχιστον ἔστω βαθμόν, καὶ

1. Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστη- μῶν», ἔτος Γ', τεύχος 2ον.

2. Ἐδημοσιεύθη ἐν «Archiv für angewandte Soziologie», III, Bd., Heft 2. Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην ἀναφέρεται καὶ ὁ Alfred Weber, χωρὶς νὰ ἀναιρῆ τὴν περὶ ἀπολύτως ἀτομικοῦ θεωρίαν ἡμῶν.

εἰς τὴν δοῦσιν τοῦ ἀσημοτέρου τῶν ἀνθρώπων) δὲν συλλαμβάνονται λογικῶς—εἰν συνελαμβάνοντο, θὰ ἦρετο ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ἀπόλυτος ἀτομικότης των—, δὲν ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὴν συνείδησιν δευτέρου ἀνθρώπου (αὕτη εἶναι δυνατὸν εἰς τὴν καλλιτέραν τῶν περιπτώσεων νὰ τὰ διαίσθανθῆ ἁπλῶς) καὶ ἀρνοῦνται τὴν κοινωνικότητα, ἂν καὶ μόνον ἐν συνδουσίῳ πρὸς στοιχεῖα τυπικὰ καὶ κοινωνικὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκδηλωθοῦν πραγματικῶς, δηλαδὴ εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Ἡ τραγικότης τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ νοήματος συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο: ὅτι, ἂν καὶ ἀρνεῖται, ὡς ἀπολύτως ἀτομικὸν τὴν κοινωνικότητα, μόνον ἐν συνδουσίῳ πρὸς κοινωνικὰ νοήματα, δηλαδὴ ἀντιφάσκον πρὸς τὸν προορισμὸν των, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκδηλωθῆ. Ἡ ἀντινομία αὕτη συνιστᾷ ὀλόκληρον τὴν ζωὴν μας. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, ἐν ᾧ θὰ ἔπρεπε νὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴν χαρὰν, εἶναι προϊόντα πόνου, θυσίας καὶ τραγικῶν ἐσωτερικῶν συγκρούσεων. Δι' αὐτὸν τέλος τὸν λόγον ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος ἐμφανίζει νὰ ἐπαναστατικώτερα καὶ πρωτοτυπότερα τῶν πνευμάτων (ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ἀρνούμενα πάντα συμβιβασμὸν, ἐπεχείρησαν νὰ ἐκφράσουν τὸ ἀτομὸν των ἐντονώτερον τοῦ δέοντος καὶ καθ' ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τῆς κοινωνικότητος καὶ τυπικότητος) νὰ θραύωνται, καταλήγοντα εἰς παραφροσύνην (παράδειγμα: ὁ Nietzsche) ἢ νὰ καταφεύγουν εἰς τὴν ἀπομόνωσιν. Ἡ πικρὰ αὕτη μοῖρα πολλῶν μεγάλων, οἱ ὁποῖοι δὲν κατενοήθησαν καὶ ἠσκησαν ἐπίδρασιν ἀσυγκρίτως μικροτέραν πολλῶν ἄλλων κατωτέρων των πνευμάτων, ἐξουδετεροῦται βεβαίως ἐν μέρει διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπάρχουν συνήθως ἐλάχιστοι ἀνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρίσκει ἀπήχησιν ἢ ὑπαρξίς των,—τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δὲν φθάνει διὰ νὰ ἄρῃ τὴν ἀπομόνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καταδικάζονται. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀντανακλᾷ ἡ ψυχὴ των, εἶναι ἐπίσης μόνοι, εἶναι ἐπίσης ἐστερημένοι γείτονος!

Αἱ πράξεις λοιπὸν τῶν ἀνθρώπων (πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ πράξεις αὐτῶν) περιέχουν καὶ στοιχεῖα ἀπολύτως ἀτομικὰ καὶ στοιχεῖα τυπικά, δηλαδὴ κοινωνικὰ καὶ λογικά. Πάντοτε ὅμως ἔχει σημασίαν, ποῖα τούτων ἐπικρατοῦν εἰς ἐκάστην τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐὰν ἐπικρατοῦν τὰ ἀπολύτως ἀτομικά, δηλαδὴ τὰ καθ' ὑπέρβασιν τοῦ λόγου ἐκδηλούμενα, ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος πράξις ἀνήκει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἢ

ψυχοπνευματικὸν πολιτισμόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλλιτεχνικὴ δρασίς τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει πάντοτε ἐπικράτησιν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἰς βάρος τοῦ τυπικοῦ καὶ λογικοῦ, δι' αὐτὸν τὸν λόγον θεωρεῖται ἡ τέχνη ὡς ἀνήκουσα κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν ψυχοπνευματικὸν πολιτισμόν. Τὸ ὅτι καὶ ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἐκδηλοῦται ἱστορικῶς, τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ σημαίνῃ, ὅτι καὶ αὐτὸς περιέχει στοιχεῖα τυπικά, κοινωνικά καὶ λογικά. Ἄνευ αὐτῶν δὲν θὰ ἀπετέλει ἱστορικὴν πραγματικότητα. Πάντως — καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν — εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ ἐπικρατεῖ τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν. Εἰς τὴν σφαιρὰν ἀντιθέτως τοῦ τεχνικοῦ, λογικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ ἐπικρατοῦν τὰ τυπικά καὶ κοινωνικά στοιχεῖα, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ, ὅτι παύουν τελείως δρῶντα καὶ στοιχεῖα ἀπολύτως ἀτομικά. Ταῦτα δροῦν βεβαίως, ἀλλὰ κατὰ τρόπον δευτερεύοντα, συνήθως μάλιστα ἀσήμαντον. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἡ σφαιρὰ αὕτη τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ἣν ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν ἡ τεχνικὴ, ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, ἡ οἰκονομία, θεωρεῖται διεπομένη κυρίως ὑπὸ τυπικῶν στοιχείων, δηλαδὴ ὑπὸ τῆς λογικῆς. Ὁ βαθμὸς λοιπὸν τῆς πρὸς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν σχέσεώς των διακρίνει εἰς τὴν ἱστορικὴν των ἐκδήλωσιν τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ψυχοπνευματικὸν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τεχνικοῦ καὶ λογικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἔχει μεγίστην σημασίαν. Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἡ οἰκονομία ἀνήκει εἰς τὸν τεχνικὸν καὶ λογικὸν πολιτισμόν, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ οἰκονομία διέπεται κυρίως ὑπὸ στοιχείων τυπικῶν καὶ λογικῶν, δηλαδὴ ὑπὸ στοιχείων, τὰ ὅποια ὑφίστανται ἀναγκαίαν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον, τὴν ἐξέλιξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγεῖ ἡ λογικὴ. Τὰ ἀτομικά στοιχεῖα, ὡς ἀσθενέστερα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακόψουν τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν καὶ ἐμφανίζονται ὡς ἀσήμαντα καὶ τυχαῖα περιστατικά εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκονομίας π. χ., τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς. Εἰς τὴν τέχνην ἀντιθέτως συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον. Ἐδῶ ἐπικρατοῦν τὰ ἀπολύτως ἀτομικά στοιχεῖα.

14. Τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα θὰ μᾶς ὀδηγήσουν ἤδη καὶ εἰς τὴν ἐξαγωγὴν ἄλλων σπουδαιοτάτων συμπερασμάτων. Ὁ Alfred Weber λέγει — καὶ λέγει τοῦτο μάλιστα, χωρὶς νὰ τὸ συνδυάζῃ πρὸς ὅσα ἡμεῖς ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν —, ὅτι εἰς μὲν τὴν σφαιρὰν τοῦ ψυχοπνευματικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος ἀδύνατος,

ἐν ᾧ εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ λογικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι δυνατή. Πρόγνωσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ εἰ μὴ μόνον ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχει ἐξέλιξις, διότι μόνον ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ μέτρον λογικόν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου μετροῦται ἡ κίνησις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶχον καταλήξει ἤδη οἱ Saint-Simon καὶ Auguste Comte, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐδίδαξαν, ὅτι ἡ γνῶσις σημαίνει πρόγνωσιν (savoir c'est prévoir). Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα κατέληξε καὶ ὁ Μαρξισμός, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐφήρμοσε τὴν ἀρχὴν τῆς προγνώσεως κατὰ τρόπον ἐξαιρετικῶς ἐπιτυχῆ. Ὁ Μαρξισμός ὅμως, ὡς καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες πρόδρομοί του, θεωροῦντες τὰ πάντα ὡς ὑποκείμενα εἰς ἐξέλιξιν, ἐθεώρησαν καὶ τὰ πάντα ὡς ἐπιδεκτικὰ προγνωστικῆς ἐπεμβάσεως. Ὁ Alfred Weber ἀντιθέτως, ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς θεμελιώδους διακρίσεως τῶν δύο σφαιρῶν πολιτισμοῦ, ὧν ἡ μία μόνον διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἐξελίξεως, ἐμφανίζει καὶ τὴν πρόγνωσιν ὡς δυναμένην νὰ ἰσχύσῃ ἐν σχέσει πρὸς τὴν μίαν μόνον τῶν σφαιρῶν τούτων. Κατ' οὐσίαν βεβαίως καὶ ὁ Μαρξισμός, παρὰ τὴν καθολικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ του προγράμματος, δὲν ἐφήρμοσε τὴν ἀρχὴν τῆς προγνώσεως εἰ μὴ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰς μορφὰς ἐκείνας τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ τεχνικοῦ, λογικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Alfred Weber ὅμως πρῶτος ἀπέκλεισε καὶ κατ' ἀρχὴν τὴν πιθανότητα τῆς προγνώσεως ἀπὸ πᾶν ὅ,τι δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν σφαιρᾶν ταύτην.

Ἦδη ὅμως ἐρωτᾶται : Διατί ἀρᾶ γε ἡ πρόγνωσις, ἐν ᾧ θὰ ἔπροεπε νὰ εἶναι εὐκολωτάτη ἐν σχέσει πρὸς τὸν τεχνικὸν καὶ ἐξωτερικὸν πολιτισμόν, εἶναι ἐν σχέσει καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκόμη δύσκολος, ἐλάχιστοι δὲ κατώρθωσαν μέχρι τοῦδε νὰ προβλέψουν (καὶ αὐτοὶ μάλιστα ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς) τὴν σημειωθησομένην ἐν τῇ σφαιρᾷ ταύτῃ τοῦ πολιτισμοῦ ἐξέλιξιν ; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ ἀπάντησις ὀρθῆ εἰ μὴ μόνον ἐὰν συνδυασθῇ αὕτη πρὸς ὅσα ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ πρὸς τὸ κοινωνικὸν καὶ τυπικόν. Ἐὰν ἦτο ἡ σφαιρᾶ τοῦ τεχνικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ τελείως ἀπηλλαγμένη ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων, θὰ ἦτο εὐκολώτατον νὰ προβλέπωμεν ἐκάστοτε τὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ σημειωθῇ ἐν αὐτῇ. Εἴπομεν ὅμως ἤδη, ὅτι καὶ ἡ σφαιρᾶ

αὐτὴ δὲν εἶναι τελείως ἀπηλλαγμένη ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων. Ἐὰν καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀποτελοῦν ἀσήμαντα περιστατικὰ εἰς τὴν ζωὴν π.χ. τῆς οἰκονομίας, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακόψουν τὴν ἐξέλιξίν της, πάντως εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ συσκοτίσουν τὴν εἰκόνα τῆς πραγματικότητος, ἢ ὅποια παρέχεται εἰς τὰ βλέμματα τοῦ ἐρευνητοῦ, ἀπαιτεῖται δὲ ἰκανότης ἰδιαιτέρα, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ οὗτος τὴν οἰκονομικὴν π.χ. πραγματικότητα τῶν στοιχείων τούτων καὶ διὰ νὰ προῖδῃ μετ' ἀσφαλείας τὴν ἐξέλιξίν της. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον δὲν εἶναι ἡ πρόγνωσις—ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ σφαίρᾳ τοῦ τεχνικοῦ καὶ ἑξωτερικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου εἶναι αὕτη κατ' ἀρχὴν δυνατὴ—ἔργον παντὸς ἀνθρώπου. Μόνον μεγάλοι ἐρευνηταὶ ἢ μεγάλοι πολιτικοὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀσκήσουν ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον τῆς προγνώσεως.

* * *

Ἔσα ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω—καὶ ἐτέθησαν δι' αὐτῶν, καθ' ἡμᾶς, αἱ βάσεις τῆς κοινωνιολογίας τῆς ἱστορίας ἢ τῆς λεγομένης δυναμικῆς κοινωνιολογίας¹⁾—διὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις. Θὰ

1) Ἡ συστηματικὴ κοινωνιολογία δέον νὰ διαιρεθῇ εἰς τὴν στατικὴν καὶ τὴν δυναμικὴν κοινωνιολογίαν. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν δυναμικὴν κοινωνιολογίαν, περὶ τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τῆς ὁποίας πραγματεύεται ἡ παροῦσα ἐργασία, ἡ στατικὴ, ἢ ὅποια προηγεῖται συστηματικῶς ἐκείνης, ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὰς ὅσον τὸ δυνατόν γενικωτέρας μορφὰς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως. Αὗται εἶναι, κατὰ τὴν συμπληρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ H. Schmalenbach θεωρίαν τοῦ Ferdinand Tönnies, ἡ «κοινότης», ἢ «κοινωνία» (ἐν τῇ εἰδικωτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ) καὶ ὁ «δεσμὸς». Εἰς τὰς μορφὰς αὐτὰς ἀνταποκρίνονται οἱ «ἰδεώδεις τύποι» ἐξουσιαστικῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεως, ὅπως ἀπεκρυστάλλωσεν αὐτοὺς ὁ Max Weber. Εἰς τὰς γενομένας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐν τῇ Παντείῳ Σχολῇ πολιτικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1931—1932 παραδόσεις μου, ἀνέπτυξα συστηματικῶς τὴν στατικὴν κοινωνιολογίαν. Αἱ παραδόσεις αὗται, λιθογραφηθεῖσαι, διανέμονται ὑπὸ τῆς Παντείου Σχολῆς. Γενικά τινα περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Tönnies καὶ τοῦ Max Weber εὑρηνται ἀνεπτυγμένα καὶ εἰς τὸ βιβλίον μου: «Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας» (1932). Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον τὴν περὶ «ἰδεωδῶν τύπων» θεωρίαν τοῦ Max Weber παρέμπω τὸν ἀναγνώστην καὶ εἰς τὴν ὡραίαν καὶ ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν, τὴν ὅποιαν προτάσσει ὁ I. Συκουτρῆς εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς πραγματείας τοῦ

παρεξηγηθούν ἰδίᾳ ὑπ' ἐκείνων, οἱ ὅποιοι, θέλοντες νὰ ἀναγάγουν τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ἀναπτυχθέντα εἰς ὠρισμένην φιλοσοφικὴν ἀρχὴν, συνηθισμένοι δὲ εἰς τὴν σχηματικὴν καὶ ἀπλὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἰδεοκρατίας καὶ ὕλισμου, δὲν θὰ γνωρίζουν εἰς ποίαν τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων ἀνήκει ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας. Εἶναι ὁμῶς ἄρα γε ἀναγκαῖον νὰ ἀνήκη ὅπωςδήποτε εἰς τὴν μίαν τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων ; Μήπως—(καὶ θέτομεν ἐνταῦθα ἀπλῶς τὸ ἐρώτημα, χωρὶς νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν καὶ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτό)—ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἰδεοκρατίας καὶ ὕλισμου ὀφείλεται εἰς πρόληψιν, ἡ ὁποία, ἀναπτυχθεῖσα κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος, εἶναι προωρισμένη κάποτε νὰ ἀρθῇ καὶ ὑπερνικηθῇ ; Ἡ κοινωνιολογία, ἡ ὁποία ἀντιμετωπίζει τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα ὄχι ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτά, ἀλλ' ἐν ἀμέσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν πλουτὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, εἶναι ἠναγκασμένη νὰ θέσῃ τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Εἰς τὴν ἱστορίαν βλέπει ὁ κοινωνιολόγος τὰ παραδοξώτερα τῶν πραγμάτων. Ὅσον περισσότερον ἐμβαθύνει εἰς τὰ πράγματα καὶ ἐκτιμᾷ τὴν ποικιλίαν των, τόσον περισσότερον ἀπομακρύνεται τῶν ἀπλῶν καὶ ἀπολύτων λύσεων, εἰς τὰς ὁποίας καταλήγει ὁ ἰδεοκράτης ἢ ὁ ὕλιστής. «Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται» ὅπως τονίζει ὀρθότατα ὁ Ἰ. Συκουτρῆς, «ὁ σχετικισμὸς τοῦ Max Weber, ποὺ εἶναι τόσο ἀπόλυτος καὶ δριμύς εἰς τὰς ἐκδηλώσεις του, ὅσον βαθυτέρα εἶναι ἡ πίστις του πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν τῆς ζωῆς». Καὶ μνημονεύομεν τὸ ὄνομα τοῦ Max Weber, διότι εἶναι ζήτημα, εἰς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ὑπῆρξεν ἄλλος, ὁ ὅποιος, «ὡς πρωτοπόρος πάντοτε καὶ δημιουργός», ἐγνώρισε καὶ ἐπραγματεύθη τόσα προβλήματα, ὅσα αὐτός. Μνημονεύομεν τὸ ὄνομα τοῦ Max Weber, διότι ὁ «σχετικισμὸς του» οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν «δογματικὸν σχετικισμόν». Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ δογματικοῦ σχετικισμοῦ ἀνάγουν ἀπλῶς εἰς φιλοσοφικὴν ἀρχὴν τὴν ἀδυναμίαν των, ὅπως ἐκλέξουν μεταξὺ τῶν διαφόρων δυνατοτήτων τῆς ζωῆς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀξίζει νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Ὁ

Max Weber «Ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐπάγγελμα» (βλ. Ἀρχεῖον οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἔτος 12., τεύχος Δ', σ. 381--431).

σχετικισμὸς τοῦ Max Weber εἶναι θεμελιωδῶς διάφορος. Δὲν θὰ ἔπρεπε μάλιστα ἴσως νὰ ὀνομασθῇ σχετικισμὸς. Οὗτος ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγάπην καὶ «ἰσοπολιτείαν», μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Max Weber ὡς θεωρητικὸς ἄνθρωπος παρετήρησε τὰ φαινόμενα, συνέζησε μετ' αὐτῶν καὶ ἐξετίμησε τὴν ποικιλίαν των. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς πᾶς γνήσιος κοινωνιολόγος ὀφείλει νὰ εἶναι σχετικιστής. Ἴσως εὐρεθῇ τρόπος νὰ ἀναχθῇ κάποτε ὁ ἰδιότυπος αὐτὸς σχετικισμὸς, ὁ ὁποῖος δὲν ἔτυχεν ἀκόμη δικαίωσης φιλοσοφικῆς (πρὸς τὸν δογματισμὸν σχετικισμὸν—τὸ ἐπαναλαμβάνομεν—οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν), εἰς ἐνιαίαν τινὰ φιλοσοφικὴν ἀρχήν, ὑπερνικωμένης τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ ἰδεοκρατίας καὶ ὕλισμοῦ. Ἴσως εὐρεθῇ τρόπος νὰ δικαιολογηθῇ φιλοσοφικῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ὁ κοινωνιολόγος πιστοποιεῖ ἀπλῶς, τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἱστορία τρέφει εἰς τοὺς κόλπους της καὶ τὸ ἄτομον μὲ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὸν νόμον μὲ τὴν ἀναγκαιότητά του. Ἴσως εὐρεθῇ τρόπος νὰ ἐξηγηθῇ τέλος φιλοσοφικῶς καὶ τὸ ἄλλο γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐπίσης πιστοποιεῖ ὁ κοινωνιολόγος, δηλαδή τὸ γεγονός, ὅτι, ἂν καὶ συνυπάρχουν τὸ ἄτομον καὶ ὁ νόμος, ἐν τούτοις εἶναι ἐκ τῶν προτέρων πάντοτε ὠρισμένον, εἰς ποίας σφαίρας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἢ συνύπαρξις των ἢ μᾶλλον ὁ μυστικὸς καὶ μοιραῖος ἀνταγωνισμὸς των καταλήγει εἰς ἐπικράτησιν τοῦ ἀτόμου καὶ εἰς ποίας καταλήγει εἰς ἐπικράτησιν τοῦ νόμου, τῆς ἀνώνυμου κοινωνικῆς ἀνάγκης. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτήν, ῥιζικωτέραν πλέον, θέσιν τῶν προβλημάτων δὲν εἶχε φθάσει βεβαίως ὁ Max Weber, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀνωτέρω ἐπεκαλέσθημεν. Οὗτος θὰ ἀπέφευγε, δυσπιστῶν πρὸς πᾶν ὅ,τι προδικάζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκεκριμένης ἐκάστοτε ἐρεύνης του, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν λύσιν ὡς δογματικὴν. Καὶ ὅμως: ἡ λύσις αὐτὴ δὲν ἀπέχει κατὰ βάθος ἀπὸ τῶν πορισμάτων τῶν κατὰ μέρος ἐρευνῶν του.

Ἡ λύσις αὐτὴ, διὰ τῆς φιλοσοφικῆς θεμελιώσεως τῆς ὁποίας θὰ ὑπερνεκᾶτο ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἰδεοκρατίας καὶ ὕλισμοῦ, ἀποτελεῖ ἄλλως τε τὴν πολυτιμοτέραν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ κοινωνιολογία εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος.¹⁾ Ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωσις

1) Ὁ Karl Dunkmann ἐξήγαγεν ἐπίσης — συγκεκριμένως ἐπὶ τῆ

τῆς τοιαύτης λύσεως προϋποθέτει βεβαίως τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν μέσων καὶ ὀργάνων, μὲ τὰ ὁποῖα—σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ¹⁾—ἐργάζεται τελευταίως ἡ φιλοσοφία, ἰδίᾳ ἡ ἐπισήμως προσφερομένη φιλοσοφία. Προϋποθέτει διάθεσιν ποιητικὴν, ἔχει ἀνάγκην περισσότερον τῆς σοφίας τοῦ ποιητοῦ καὶ ὀλιγώτερον τῆς λογικῆς τοῦ φιλοσόφου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ κοινωνιολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἀφορμῶν εἰς τὸ νὰ τίθενται σήμερον τοιούτουτρόπως τὰ προβλήματα, δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ποιητοῦ. Λέγοντες τοῦτο, ἔχομεν ὑπ' ὄψει κυρίως τὸν Ferdinand Tönnies καὶ τὸν Alfred Weber, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιστήμην δὲν ἀρκεῖ ἡ λογική. Καὶ πράγματι: εἰν ἔφθασεν ἡ λογικὴ σήμερον εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεώς της, ἔφθασε μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ καταδειχθῇ, πόσον περιορισμένη εἶνε ἡ ἔκτασις τῆς ἰσχύος της. Αὕτη αὕτη ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωσις τοῦ «παν-λογισμοῦ», ἡ ἀπολυτοποίησις τῆς λογικῆς ἀνάγεται εἰς «ἀλόγους» προϋποθέσεις καὶ ἀναιρεῖ ἑαυτήν!

βιάσει εἰδικῆς φιλοσοφικῆς ἐκτιμήσεως τῆς κοινωνιολογίας τοῦ F. Tönnies—τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγομεν καὶ ἡμεῖς, δηλαδὴ τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰσερχόμεθα εἰς νέαν φάσιν τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι αὕτη συνδέεται μὲ τὴν ὑπερνίκησιν «τῆς στείρας ἀντιθέσεως μεταξὺ ἰδεαλισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ, ῥεαλισμοῦ καὶ νομιναλισμοῦ, ῥωμαντισμοῦ καὶ λογοκρατίας». Βλέπε K. Dunkmann, Die Bedeutung der Kategorien Gemeinschaft und Gesellschaft für die Geisteswissenschaften, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie», 5. Jahrg, Heft 1)2.

1) Τοῦτο ἰσχύει κυρίως, ἀφ' ὅτου ὁ Kant μετεβλήθη εἰς Καντιανισμὸν καὶ δὴ Νεοκαντιανισμὸν, ὁ Hegel εἰς Ἑγελιανισμὸν καὶ ὁ Marx εἰς Μαρξισμὸν.